

ГЕРОИТЕ И ТЕХНИТЕ РАЗЛИЧНИ ГЛАСОВЕ В ДИАЛОГИЧНИТЕ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПРОЧИТИ ПО ТЕМАТА РОДНО-ЧУЖДО В XI КЛАС

Катя Димитрова

THE HEROES AND THEIR DIFFERENT VOICES IN THE DIALOGUE EDUCATIONAL READINGS ON THE TOPIC OF NATIVE AND FOREIGN IN XI GRADE

Katya Dimitrova

Abstract: *The curriculum in Bulgarian language and literature for XI grade component Literature (general education) is oriented to the thematic point of education. The section related to the universal theme of the relations between the native and the foreign offers different points of view through the works "The Iron Lantern", "Bai Ganyo" and "The Balkan Syndrome". Dialogic readings unlock intertextual connections with works from different fields of art.*

Key words: *Intertextuality, high school level, native - foreign, works of art*

<https://doi.org/10.46687/SZQI1974>

Художественото слово е онзи опит на духа, който предоставя възможност на учениците (и не само) да видят света, хората и връзките между тях под нов и различен ракурс. Теоретизираната насоченост на обучението сякаш изтласква на заден план същинската цел на обучението по литература – да се провокират разсъждения, които да бъдат облечени с думи и изказани устно или писмено. Учениците на XXI век живеят в различен технологичен, икономически и политически свят в сравнение с учащите през XX век, което изисква промяна в начина на организация на учебния процес и гъвкавост от страна на учителите, за да предложат качествено обучение в бързопроменящите се днес условия на живот.

Първоначално темата е провокирана от идеята, че предстои ново предизвикателство, което провокира търсене на нови начини за достигане до осемнадесетгодишните ученици, вълнуващи се все повече от заобикалящия ги пъстър свят. Предизвикателство не само защото е включен текст, който до момента не е разглеждан в училище – комедията „Балкански синдром“ на Станислав Стратиев, а защото откриването и открояването на себе си в условия на глобализация е немислимо без диалог, в който се чуват различните гласове както на родното, така и на чуждото. Различните гласове на учениците също откриват своята аудитория, защото единадесетокласниците живеят във време, в което много говорят, но малко слушат и чуват. Изслушването на другия е опознаването му и самоусъвършенстване – човекът открива и разбира ново умение, което ще е добавена стойност в живота му занапред. Изслушването е едно от най-важните умения за комуникация и изграждане на това, което предстои на единадесетокласниците – професионални взаимоотношения.

В българската литература не са малко текстовете, които са ориентирани един към друг, така са подбрани и произведенията, които се изучават във II гимназиален етап. Диалогичните прочити не пренебрегват хронологичния принцип на систематизиране, а стъпват върху него, като това същевременно е и предизвикателство към преподавателите, в продължение на двайсет години синхронизирали ученето и преподаването на литературата в училище с външно

оценяване или държавен зрелостен изпит, което и към този момент е оценяване по-скоро на репродуктивните знания вместо на уменията.

Проблемът за границите на родното е обект на изследване от древни времена – времената, в които мирът е временно явление, в което ще се отгледа поколението, за да израсте до герои, влизащи в битка и прославящи се с подвизите си.

В Димитър-Талевия роман, Алеко-Константиновата творба и Станислав-Стратиевата пиеса темата за родното и чуждото е представена чрез исторически, ироничен и пародиен прочит. В „Железният светилник“ утвърждаването на родното се реализира в стълкновение с чуждото, отглежда се поколението, което ще доведе до промяната, в „Бай Ганьо журналист“ родното е в избора си между европейско и байганьовско, а в „Балкански синдром“ родното имитира промяна, затова е в своята комична версия.

Терминът „интертекстуалност“ е „млад“, но аналитичното подхождане към художествен текст и реализирането на междутекстови „мостове“ сякаш съществува откакто диалогът между хората е средство за обсъждане на различни гледни точки към един и същ проблем. В дискусиите с единадесетокласниците се конструират междутекстови връзки както между трите творби, посочени към темата за родното и чуждото, така и на една творба с друга, невключена в учебното съдържание.

Първият раздел от учебната програма по литература в XI клас приключва с комедията „Балкански синдром“, която изгражда калейдоскопична картина на обществото след смяната на политическия модел и разкрива болезнена истина за българския бит и национален характер. Единадесетокласниците обръщат поглед и към своето детство, за да се припомни понятието „калейдоскоп“ – уред за наблюдаване на различни форми, и да се фокусират върху това, че произведението на Станислав Стратиев разглежда различни форми на случващото се през осемдесетте години на XX век в България – финален етап на тоталитарния строй и начало на времето на т. нар. перестройка (процес на реформи на социалистическия модел в Съветския съюз). „Жалко е, че човекът с културни интереси и богата душевност е подиграван, възприеман като отклонение от нормалното: Навсякъде по света считат лудите за свестни, но болни хора. У нас свестните считат за луди. Още от времето на Ботев“. Изказването на Станислав Стратиев е и във връзка с предстоящото интерпретиране на Ботевото стихотворение „Борба“, и насочва вниманието към състоянието на застой, изостаналост в сравнение с динамично развиващия се модерен свят, към духовното обезличаване, завистта и омразата спрямо нравствено извисената личност. Профилите на двете паралелки с единадесетокласници са свързани с разширено изучаване на изкуство: „Музика“ и „Хореография“, като този факт е използван, за да осъзнаят, че човекът на изкуството, когато е ограничаван, цензуриран и принуждаван да създава продукт, който да отговаря на шаблон, умира като творец.

В предходния час с единадесетокласниците е „преминато“ през творческа история на текста, интерпретация на заглавието, жанрови особености, сюжет, композиция и герои в комедията „Балкански синдром“. В учебника, който използват учениците, е поместен само отрязък от второ действие, затова

учителят припомня чрез прочит откъс от първо действие, представящ жената символ или жената с проблем.

Какъв е вашият кратък отговор на въпроса на героинята - защо не може да намери в живота хората, които изпълват сцената на театъра?

Отговорите на учениците се обединяват около становището, че жената с проблем остава неомъжена, защото не открива мъже като в пиесите, тъй като се заблуждава, че изкуството е отражение на живота. Образът на жената е художествено отражение на (псевдо)елита, който говори приповдигнато и клиширано, влиза в конфликт с масовия вкус в лицето на мъжа от Бели Искър, за да се изобрази разногласието и разединението в родното пространство. Повечето изказвания на единадесетокласниците се отдалечават от Шекспировото: „Целият свят е сцена и всички ние сме актьори на нея...”, учениците сякаш прагматично разграничават художествената иреалност от реалността. Някои виждат в изкуството идеала, други красотата, трети – интересното, в своя юношески период са се сблъскали със „златолюспестия гигант”, който в момента прикрива тези величини. Пре/Осмислянето на проблемите ще отвори съзнанието за познание и себепознание.

Второ действие на пиесата фокусира вниманието върху родния (балканския) свят като носител на симптоми на болестно състояние (балкански синдром) чрез липса на единство и разбирателство, което води до непрестанни конфликти, самоунищожение и неуважение към стойностното и живота въобще. Чрез образа на сватбарите от Павликени, озовали се в столичен театър, българското е сведено до цирка, карнавалното преобличане, които издават болни амбиции и комплекс за малоценност, а сватбата е пародия на любовта. Върху тази прикритост и фалш се основава контрастът между изразите „всичко се хвърля на короната” и „Иначе всеки пише: „Произхождам от бедно, но прогресивно семейство”.

Урочната единица продължава с излагане на отговори на въпроса: **Как бихте интерпретирали словосъчетанието „народен човек” в репликата на Кума, представяща бай Цончо?**

Във Вазовата повест „Немили-недраги” лексемата „народен” се разчита като обозначение на човек, носещ силата на възрожденския дух. В пиесата на Станислав Стратиев родовата сплотеност се използва за изкачване в социалната йерархия, а понятието „народ” се употребява манипулативно, за да се осъществяват порочни практики „В името на народа”. В същото време „народ” е и нарицание за масата от герои, потопени в битовото със своите човешки слабости и стремеж за оцеляване. С насмешка е представено определението „народен”, няма го възвеличаването, а принизяващото разкритие, определението препраща и към избора на заглавие за вестника, който ще списват Бай Ганьо и приятелите му: „Народно величие”.

Какво в живота на своите роднини Печо не може да приеме и какво означава изразът „потънали сме в перушина” в монолога му?

В комедията „Балкански синдром” Печо е героят, който влиза в ролята на духовен водач, чрез неговите думи се извежда една от особеностите на националния характер – промяната остава само на думи, имитира се изменение, но по същество няма движение в положителна насока. Печо се противопоставя

на бездуховността, затова влиза в конфликт с отглеждащия пилета Йовчо, което води след себе си отродяването, Печо е „чужд“ на родовото.

Какво е вашето тълкуване на израза „другите действат, а ние се присъединяваме“?

В условия на обучение от разстояние в електронна среда (ОРЕС) се използва образователна платформа, която включва опция „Присъединяване“, за да се осъществи видеовръзка за съответния учебен час. Качественото обучение не предполага само кликане върху съответния бутон, а оползотворяване на предоставените ресурси от учителя и активно участие в диалог. Четвърт век по-рано в комедията на Станислав Стратиев е изведен същият проблем – стойностното вписване в живота изисква конкретни действия, хрумвания и резултати, а не само присъединяване към вече наличното, без да се реализира мисловен процес. Съвременето вече не налага тогавашните ограничения на тоталитарния режим, но активната гражданска позиция и замяната на мърморенето с действия все още е проблем за разрешаване, който стои на дневен ред пред (почти)пълнолетните ученици, които имат право на глас.

Как Печо обяснява това, че не тръгва да обикаля земното кълбо с платноходка? Разтълкувайте думите му „Нормален човек тръгва ли?“.

Във Вазовото творчество мотивът за лудостта насочва вниманието към осмеляващите се, към оразличаващите се от робското примирение и действащите, въпреки че здравият разум подсказва обречеността на каузата. Лудите са събудените и събуждащите, чиито действия извеждат народа до освобождение. Нормалният човек няма да тръгне да обикаля земното кълбо с платноходка, няма да доказва величието на човешкия дух, той ще оцелява, ще се „радва“ на дълъг и спокоен живот, лудостта на различния от статуквото отсъства. Нормалният е неосмеляващият се да се противопостави на привидността и маскарадността в живота.

Ако в „Балкански синдром“ образът на народа се разпада в поредица от иронично принижаване, то как са представени ценностите на родовия свят чрез сцената с бай Цончо и пръчките?

В комедията мотивът за снопа пръчки, познат от легендата за хан Кубрат и неговите синове, е представен в пародийна светлина – образът на най-възрастния в патриархалния свят, стожерът, е преобърнат – владетелският образ на бай Цончо, седнал на трона с корона на главата, е преплетен с битовизмите пиене на ракия и замезване с домати. Подобен момент е пресъздаден в „Бай Ганьо журналист“, което подсказва байганьовския характер на Стратиевите сватбари:

- Че у нас де ще намериш мужици! - пита в недоумение бай Ганьо.

- Е па, най-послед всички дворяни ли сме бе, бай Ганьо?

...

- Заръчай сега да донесат мастика и мезе и да почнем работата.

Писателката Вера Мутафчиева, сценарист на филма „Хан Аспарух“ (1983), разказва с какво негодувание е било посрещнато решението ѝ да не включи в сценария епизода с хан Кубрат и снопа пръчки: „Снопът пръчки на хан Кубрат. Рискувала бях да пропусна епизода, вероятно отпечатал се в най-много български глави, затуй че всяка власт и режим изискват от поданиците си

единство, единение, обединение. Набиват в акъла на децата поука: който мисли различно, историята го наказва. И излиза, че българите се провалили, понеже не послушали баща си. Но още в следващия урок е доказано, че провал няма, има техен триумф – направили не една, а три държави, въпреки бащиното предупреждение: тукашната изтраяла чак до юбилея наш, кое му е лошото. Не могло обаче филм без снопа клечки, развилня се режисьорът. „Фашиото, казваш! – контрирах ехидно. – Колкото до него, има го из рой митове. Наивна преписваця.“

Кои са тези, които „...набиват в акъла на децата поука: който мисли различно, историята го наказва“? Защо по времето на тоталитаризма легендата е толкова разпространена и кое доказва, че историята опровергава посланието ѝ?

Единадесетокласниците имат обща представа за 45-годишния период на политическа обстановка преди 10 ноември 1989 г. както от часовете по литература (социокултурния контекст на създаване на Димитър-Димовия роман „Тютюн“ и Димитър-Талевата тетралогия, посветена на Македония), така и от ученото по история, а и от обговореното с родители и представители на по-възрастното поколение. Във връзка с предотвратяване на национално разединение и политическо противопоставяне в указания период се използва легендата за „Кубратовия сноп пръчки“ и се сочи девизът „Съединението прави силата“, стоящ върху герба на републиката и на сградата на Народното събрание. Концентрационните лагери са „наказание“ за противопоставилите се на властта, припомнят и факта за пребиваването на Димитър Талев в „Куциян“.

За учениците, които са на прага на своето пълнолетие, да мислиш различно е провокация да защитаваш собствената си позиция, да видиш силните и слабите страни на заявената теза. Ако цената на обединението е да мислиш и действаш като другите, то унифицирането е безсмислен акт, водещ до унищожение на личността, индивидуалността и волята. Приключилият период до 10 ноември 1989 г. показва, че липсата на различното мислене, на инакомислещите не е начин да се развива родното.

Какво социално явление е сатирично изобразено в следния откъс от „Балкански синдром“? Има ли го в съвременното ежедневие?

СЪЩЕСТВО: Месарят получава банани, защото дава на продавача в „Плод и зеленчук“ месо. Нали?

ДИРЕКТОР: Да.

СЪЩЕСТВО: Продаваш в магазина телевизор, срещу което ти поправят колата в сервиза, нали?

ДИРЕКТОР: Точно така.

СЪЩЕСТВО: Място в жилищна кооперация получаваш срещу място в университета?

ДИРЕКТОР: Не разбирам какво неясно има тука?

СЪЩЕСТВО: Ами по всички правила на политикономиката това е феодализъм, затворено стоково стопанство. Аз на тебе - брадва, ти на мене – жито. Аз на тебе - овца, ти на мене – сол.

В думите на Извънземното е представен най-големият абсурд на времето – лишението от логика действия, които водят до самоунищожение на нацията

(„Едно дърво расте двеста години, те го събарят за две минути. ... Секат гори, за да ги правят на хартия, на която пишат: „Не сечете горите!“). В държава, в която не може да се купи само с пари, а трябва връзки, е налице девалвация на ценностите. Когато човек бива възприет според връзките си, а не според уменията си, то последствието е наречено днес по няколко начина: „Изтичане на мозъци“, „Терминал 2“, „Емиграция на интелигенция“. Никой отвън не може да разреши проблемите, дори и извънземните, самите българи е необходимо да действат, а на единадесетокласниците им предстои вписване в социума като личности, носещи отговорност за своя избор и да действат, за да успяват.

Какво означава изразът „свърши му се кислородът“ по адрес на Директора?

По думите на кума до високите етажи на властимащите обикновеният човек няма достъп, защото му свършва кислородът. В икономиката на социализма, характеризираща се често пъти с дефицит на стоки, при липсващ пазар и конкуренция се получава така, че благополучието на индивида зависи от неформалните връзки, които той има. Семейството, близките, родата често са основа на такива мрежи за взаимно оказване на услуги. Моралният проблем при връзкаството е, че то обезценява личните качества и усилия, нарушава справедливостта в обществото.

В учебника, който ползват единадесетокласниците, е поместен откъс от есето на Георги Марков „Моят човек“ от „Задочни репортажи за България“. Георги Марков създава текста през 1976 г., Станислав Стратиев поставя за първи път на сцена комедията „Балкански синдром“ през 1987 г., а през 2020 г. големият победител на церемонията на Годишните музикални награди на БГ Радио е рапърът Ицо Хазарта, отличен в категориите „БГ Текст“ за „Имам човек“, „БГ Изпълнител“ и „БГ Албум“ („Неправилен рап“). В хода на урока е цитиран целият текст на песента със съзнаване на противоречивата му образователна стойност, но премълчаването в клас или у дома на елементи от „уличния“ дискурс, върху който се гради протестният изказ на рапа, няма да предпази учениците, докато свободният разговор по проблемите, звучащи в песента, им дава увереност, че значимите неща могат да бъдат изговаряни по различен начин.

Комично преувеличеното утвърждаване на единството на рода в пиесата на Стратиев е в контекста на едно социално явление, много характерно за България от онова време, преди него, а и по-късно. Става дума за връзкаството, за функционирането на мрежа за извършване на взаимни услуги, които съществуват паралелно на икономическите и властовите отношения. Родовата сплотеност се възприема като отправна точка за уреждане на работно място не защото човекът притежава определени професионални умения, а защото е роднина. Въпреки че текстът на песента на рапъра представя наличието на явлението и днес, то съвременността дава алтернатива – *networking*-а. Това е изграждането на мрежа от контакти на професионален принцип, препоръчване на хора, защото са налице положителни резултати от тяхната работа или лични качества не защото са близки или близки на роднини. Подобни контакти започват да се изграждат още от ученическите години, а единадесетокласниците вече са встъпили в този период.

В пиесата „Балкански синдром“ се откриват множество междутекстови свързвания с българската литература – както от класиците, така и от съвремението.

Как е интерпретиран образът на родното в откъса от романа „Възвишение“ на Милен Русков в сравнение с изучаваните творби на Димитър Талев, Алеко Константинов и Станислав Стратиев?

– Българин да си е зла съдба. Туй сякаш не е име на народ, а болест някоя. Вечно несполучил. Че ся замислих защо е тъй. Откъде таз немощност идва, тая нефелност? Причини много, но на мен ми ся чини, че главна е невежество. Не толкоз себелюбие или овчедушие, или тесногърдие или друга някоя черта карактера (табиета), а главно невежество. Невежество е в корена на сичко. От там бликат тез мръсните води. Невежий човек живее в малък свят. Не ще прехвърли мост от единия бряг на реката до другия. Другия го не касай. Широта светосъзерцания в него няма никаква. И какво тогаз очаквай?

Учениците бързо откриват наболелия проблем за невежеството, тъй като въпросът все още е актуален дори когато се огледат наоколо и видят масовото занижаване на качествен резултат в различни сфери на живота. Учителят припомня, че в Талевия роман „Железният светилник“ борбата за независима българска църква и богослужението да бъде на разбираем език е борба и срещу невежеството, осъзнаването на личността като част от рода, а родът като част от народа е в противовес на ограничеността и изостаналостта. Единадесетокласниците допълват, че художественото време в „Бай Ганьо журналист“ е времето, в което човек има повече възможности да се образова и да трупа знания, но се наблюдава как безпросветните, нискокултурните и притежаващите духовна нищета не срещат отпор, който да ги спре, и стават част от четвъртата власт (и не само). Комедията „Балкански синдром“ разкрива времето, в което чрез незнание се държи народът в подчинение, чрез ограничение и липса на избор. Но невежеството е съзнателна липса на знания, които човек може да придобие и да усвои, затова единадесетокласниците са насочени към равностметка на собствения си подход към самоподготовка и вписване в образователния процес, за да се замислят за последствията от проявата на невежество и рефлексията върху качеството и стандарта на живот, в който биха искали да се включат активно.

С оглед на комедията „Балкански синдром“ и/или други съвременни творби изкажете аргументирано становище „за“ или „против“ твърдението: „Известността и успехът сега зависят не толкова от личните интелектуални възможности и морални качества, колкото от демагогията и готовността да се правят на палячо“ (Марио Варгас Льоса).

Повечето от отговорите на единадесетокласниците са насочени към мнението, че настоящето предлага немалко примери за известни и успели личности, които са постигнали издигането чрез байганьовско поведение и без да отдават уважение на стойностното, подобно на сватбарите от „Балкански синдром“, които се „осмеляват“ да наемат театъра за своето пиршество, въпреки че е грешка, операта е също храм на изкуството. Тогавашният президент на САЩ – Доналд Тръмп, също е сред споменатите примери за палячовското и байганьовското проявление в световен мащаб.

Направете съпоставка между двата цитата: „Какво ще седнем сега да се лигам с разни философии. И кой ще те разбере!“ от „Бай Ганьо журналист“ и откъс от „Балкански синдром“:

НОВ ДИРЕКТОР: Слушай, бабо Керо, взимай си вълната и да те няма. Какво си седнала тука да разправяш за Пенчо Славейков! Народът иска повече смях, разбираш ли?... А не Пенчо Славейков.

Колкото и да е добър класът, рядко толкова много ученици се включват в отговарянето на един въпрос, каквато беше урочната ситуация с коментирането на мисълта на Льоса. Това показва ефективността на актуалния проблем в интерпретирането на междутекстовостта. Учениците откриват общото между двата цитата, свързано със занижаване на качеството на случващото се в България – и в сферата на журналистиката, и в областта на изкуството. Дискусията продължава в посока какви са последствията от комерсиализацията на продуктите, които биха изготвили учениците, които са от паралелки с профил „Музика“ и от професия „Танцбор“. Единадесетокласниците осъзнават, че омасовяването, търсенето на по-голяма аудитория води до по-ниско качество на произведението на изкуството, предстоящите предизвикателства пред учениците и участието им в културния живот на страната ще покаже избора, който са направили.

В часа се осъществи онлайн връзка с журналиста от БНР Антоний Димов, за да се продължат разсъжденията както над Алековия текст и миналото, така и над съвременни примери за опошляване като жълтите медии, що е доверието и индикатор за какво са лайковете, за обективността и личния интерес, за социалните и традиционните медии. Дискусията бе свързана и с медийната грамотност, която помага на учениците да развиват умения за критично мислене, как да разпознават фалшива и манипулирана информация и лъжливи внушения, как да се възползват от богатството от информация, за да се учат, образоват и развиват, а не да бъдат само консуматори, както е изобличено в комедията „Балкански синдром“.

Журналистът от БНР – Шумен Антоний Димов подготви няколко заглавия от различни вестници, за да коментира с учениците формулировката и индикациите за фалшиви новини: „Румен Радев – рецидивист в пандемията – крие контакт с болен от корона вирус за трети път“; „Драмата расте: Репортери на Би Ти Ви от протестите заразени с COVID - 19 – Канна Рачева и Петър Нанев са контактни“; от показателната първа страница: „Пълен хороскоп на топ астроложката Алена за четвъртък – Овните да не рискуват, лошо настроение вгорчава деня на Девите“. Дискусията протича в посока констатиране на грозни истини за съвременната журналистика така, както и в Бай-Ганьовото време – много от материалите се публикуват без внимателен коректорски прочит, проявява се субективност и невинаги написаното е истина.

Според вас чии качества са запазили българския род през робството – на Султана или на Бай Ганьо?

Тончо Жечев: „Султана Глаушева е изваяна от къс чер мрамор, внушителна и страйна като жесток пазител на скрижалите на племето. Има някаква неизречена до края боязън у Талев, че без хора

като Султана ще се разпадне родът, че без този могъщ и първоначален тласък в страшия и враждебен свят ще се прекъсне родовата нишка”.
Герхард Геземан: *„...тъкмо на хора от типа на Бай Ганю, тъкмо на този незасегнат от никаква по-тънка култура (също не и от фанариотско-византийска!), на този винаги неумолимо-весел, шумен любител на угощения, добродушен в основата си, но всякога дирещ някоя полза за себе си, именно на тоя по селски хитър българин българският народ дължи своето запазване под политическия гнет на турците и културното и стопанско ограбване чрез гърците и разни други левантинци – и дължи го в една такава степен, която не бива да се подценява!”.*

Повечето отговори на единадесетокласниците изказват становището, че качествата на Султана Глаушева да бъде пазител на „родовата нишка” са запазили българския род през робството, по-малко са тези, които включват и „неумолимо-веселия, шумен любител на угощения, добродушен в основата си, но всякога дирещ някоя полза за себе си, ... по селски хитър българин” – Бай Ганьо.

Откъсът от главата „Силистра йолу” от Вазовия роман „Под игото”:

„...игото има и една привилегия: да прави народите весели. Там, дето арената на политическа и духовна деятелност е затворена с ключ, дето апетитът за бързи забогатявания от нищо не се дразни и широките честолюбия не намират простор да се разиграят, обществото изхарчва силите си в дребни местни и лични сплетни, а разтуха и развлечение търси и намира в мъничките обикновени и лесни блага на живота. Една бъклица вино, изпита под прохладната сянка на върбите, край шумливата кристална речка, прави да забравиш робството; един гивеч, изпечен с алени патладжани, миризлив магданоз и люти пиперки и изяден на тревата под надвисналите клони, през които се гледа високото синьо небе, е едно царство, а ако има при него цигулари, то е върхът на земното щастие. Поробените народи имат своя философия, която ги примирява с живота”

припомня Вазовата философия за поробения народ – проява на изключителна жизнена устойчивост въпреки изпитанията на робството, хедонистичното опиянение го кара да забрави унижителното си настояще. Разговорът продължава с „излизане” от времето на османското владичество и обзор на настоящето – качествата на кой персонаж крепят днес, за да се открие, че съхраняването на семейното огнище и изместено от епикурейската наслада от живота, преплетена с липса на желание за водещата роля в оформянето на света, в който човекът живее.

Въпросът за нравствената позиция на личността в отношението между родното и чуждото не получава еднозначен отговор, не е това целта, но търсенето на отговор у всеки е пътят към израстването.

Очакваните резултати от обучението по учебната програма по български език и литература за XI клас компонент литература (общообразователна подготовка) се свързват с това учениците да могат да идентифицират и оценяват в художествени творби специфични начини за въздействие и за внушение на

определена гледна точка (МОН, учебна програма по български език и литература за XI клас), свързана с общочовешка тема като родното и чуждото. Постигнатият резултат е съизмерим с конкретна оценка – количествен показател, но същинският – невидимият за очите по думите на лисицата от „Малкият принц“ на Екзюпери, ще бъде постижим тепърва – излизането на учениците от пространството на родното – дома, улицата, кафенето, и в срещата с непознатото ще са подготвени от преминали размисли по темата в часовете по литература. Междутекстовите връзки ще продължат с нехудожествени текстове, с промяна на разчитането на понятията родно и чуждо. Пред учениците са въпроси, свързани с избора, чрез взетото решение бъдещето ще покаже дали е налице новият Лазар или мултипликация на Бай Ганьо, или Бялата врана е вече лесноразпознаваема и откриваема.

Откриването и открояването на самобитността в условия на глобализация е немислимо без диалог, в който се чуват различните гласове както на родното, така и на чуждото. Различните гласове на учениците също откриват своята аудитория, защото единадесетокласниците живеят във време, в което много говорят, но малко слушат и чуват. Изслушването на другия е опознаването му и самоусъвършенстване – човекът открива и разбира ново умение, което ще остойности битието му занапред. Изслушването е едно от най-важните умения за комуникация и изграждане на това, което предстои на единадесетокласниците – професионални взаимоотношения. С негова помощ се повишава доверието и се намаляват грешките. Чрез изслушването човек може да се вгледа в другия и да се опита да го разбере, да изгради доверие и съпричастност.

ЛИТЕРАТУРА

- Alipieva 2004-2006:** Alipieva, A. Kultura i kritika. Ch. IV: Ideologiyata – nachin na upotreba. Sast. A. Vacheva, Y. Eftimov, G. Chobanov. Varna: LiterNet [Алипиева 2004-2006: Алипиева, А. Култура и критика. Ч. IV: Идеологията – начин на употреба. Съст. А. Вачева, Й. Ефтимов, Г. Чобанов. Варна: LiterNet].
- Alipieva 2006:** Alipieva, A. Natsionalna identichnost v balgarskata literatura. Varna: LiterNet [Алипиева, А. Национална идентичност в българската литература. Варна: LiterNet].
- Damyanova 2002:** Damyanova, A. Mit i kontramit v “Bay Ganyo”. Sofia [Дамянова, А. Мит и контрамит в „Бай Ганьо“. София].
- Dobrev 2003:** Dobrev, D. “Bay Ganyo” na Aleko Konstantinov. Sofia [Добрев, Д. „Бай Ганьо“ на Алеко Константинов. София].
- Georgiev 1992:** Georgiev, N. Imeto na rozata i na tyutyuna. Sofia: BAN [Георгиев, Н. Името на розата и на тютюна. София: БАН].
- Georgiev 2002:** Georgiev, N. Nie i svetat – tozi pat v literaturoznaniето <<https://litenet.bg/publish/ngeorgiev/imeto/nie.htm>> (status 01.04.2022) [Георгиев, Н. Ние и светът – този път в литературознанието].
- Gezeman 2005:** Gezeman, G. Problematichniyat balgarin (Kam karakterologiyata na slavyanite). Prev. K. Hristov. // Uchilishten pregled, HNH, 1931, № 6, s. 925-931. Sashto: Elektronno spisanie LiterNet, 01.05.2005, № 5 (66) <<https://litenet.bg/publish/katalog/diskusii/baiganiu.htm>> (status 12.04.2022) [Геземан, Г. Проблематичният българин (Към характерологията на славяните). Прев. К. Христов. // Училищен преглед, ХХХ, 1931, № 6, с. 925-931. Също: Електронно списание LiterNet, 01.05.2005, № 5 (66)].

- Hranova, Shishkova 2020:** Hranova, A., L. Shishkova. Literatura za 11. klas. Sofia: Prosveta [Хранова, А., Л. Шишкова. Литература за 11. клас. София: Просвета].
- Inev, Runevska, Bakardzhieva, Grigorov, Ineva, Naldzhieva 2020:** Inev, Iv., A. Runevska, M. Bakardzhieva, Il. Grigorov, V. Ineva, K. Naldzhieva. Literatura za 11. klas. Sofia: BG учебник [Инев, Ив., А. Руневска, М. Бакърджиева, Ил. Григоров, В. Инева, К. Налджиева. Литература за 11. клас. София: БГ учебник].
- Kirova 2013-2014:** Kirova, M. Fenomenat Bay Ganyo v balgarskata folklorna i literaturna kultura ot parvata polovina na XX vek. Sastaviteli: M. Kirova, K. Yordanova, N. Papuchiev. Varna: LiterNet, 2013-2014 [Кирова, М. Феноменът Бай Ганьо в българската фолклорна и литературна култура от първата половина на XX век. Съставители: М. Кирова, К. Йорданова, Н. Папучиев. Варна: LiterNet].
- Kirova 2016:** Kirova, M. "Bay Ganyo" i bayganyovtsi v obshtestveniya zhivot na Bulgariya ot kraya na XIX vek. Balgarska literatura. Chast I. Sofia [Кирова, М. „Бай Ганьо“ и байганьовци в обществения живот на България от края на XIX век. Българска литература. Част I. София].
- Kovachev 1993:** Kovachev, O. "Bay Ganyu" – kniga za slugata-gospodar ili v tarsene na izgubenata identichnost. – In: Interpretatsii na klasicheski tekstove ot balgarskata literatura – II, Shumen [Ковачев, О. „Бай Ганю“ – книга за слугата-господар или в търсене на изгубената идентичност. – В: Интерпретации на класически текстове от българската литература – II, Шумен].
- Literaturen forum, br. 18, 2002:** V traditsiyata: D-r Krastev, Boyan Penev, Ivan Meshekov i Stefan Elevertev [Литературен форум, бр. 18, 2002. В традицията: Д-р Кръстев, Боян Пенев, Иван Мешков и Стефан Елевтеров].
- MON 2020:** Uchebna programa po balgarski ezik i literatura za XI klas [Учебна програма по български език и литература за XI клас].
- Nichev 1974:** Nichev, B. Dimitar Talev. „Zhelezniyat svetilnik“, „Prespanskite kambani“, „Ilinden“. – In: Vdahnoveni ot naroda. 1944-1974. Sofiya, s. 32-44 [Ничев, Б. Димитър Талев. „Железният светилник“, „Преспанските камбани“, „Илинден“. – Във: Вдъхновени от народа. 1944–1974. София, с. 32-44].
- Penchev, Krasteva 2020:** Penchev, B., Il. Krasteva. Literatura za 11. klas. Sofia: KLETT [Пенчев, Б., Ил. Кръстева. Литература за 11. клас. София: KLETT].
- Penev 1991:** Penev, B. Prevrashhteniyata na bay Ganya. – In: Stranitsi za Aleko Konstantinov. Varna: Andina, s. 65-79 [Пенев, Б. Превращенията на бай Ганя. – В: Страници за Алеко Константинов. Варна: Андина, с. 65-79].
- Stefanov 1992:** Stefanov, V. "Prenosvachat na granitsi" (Etyudi varhu Bay Ganyo i chuzhdostta). // Literaturen vestnik, br. 1, 2, 3 i 4 [Стефанов, В. „Преносвачът на граници“ (Етюди върху Бай Ганьо и чуждостта). // Литературен вестник, бр. 1, 2, 3 и 4].
- Teneva 2002:** Teneva, T. Interpretatsiyata – tehnologiya na literaturniya prochit v obrazovatelniya diskurs. // Balgarski ezik i literatura, 4-5 [Тенева, Т. Интерпретацията – технология на литературния прочит в образователния дискурс. // Български език и литература, 4-5].
- Teneva 2002:** Teneva, T. Urokat po literatura – predvidimото prikluyuchenie. // Balgarski ezik i literatura, 2-3 [Тенева, Т. Урокът по литература – предвидимото приключение. // Български език и литература, 2-3].
- Vacheva 2006:** Vacheva, A. Modernata geografiya na kulturata. Rodno i chuzhdo. Varna: LiterNet [Вачева, А. Модерната география на културата. Родно и чуждо. Варна: LiterNet].
- Yoveva 1989:** Yoveva, R. "Bay Ganyu" – mit i realnost. // Literaturna misal, kn. 5 [Йовева, Р. „Бай Ганю“ – мит и реалност. // Литературна мисъл, кн. 5].

- Yoveva 2000:** Yoveva, R. Metodika na literaturnoto obrazovanie. Shumen: UI „Епископ Константин Преславски“ [Йовева, Р. Методика на литературното образование. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“].
- Zhechev 1989:** Zhechev, T. Zagadkata na Dimitar Talev. Literatura i istoriya. Sofia [Жечев, Т. Загадката на Димитър Талев. Литература и история. София].

Електронен ресурс

<<https://stanislavstratiev.org/bulgarian/home-bg.html>> (status 12.03.2022).